

АДЛОСТРАВАННЕ НАРОДНАЙ КАЗКІ Ў ТВОРЧАСЦІ ЯКУБА КОЛАСА

Даследаванні беларускіх культуролагаў апошніх гадоў скіраваны на асэнсаванне айчынай культуры як самабытнай, унікальнай з’явы. Каб паказаць гэтую самабытнасць, сцвердзіць самадастатковасць беларускай культуры, шэраг яе даследчыкаў акцэнтуюць сваю ўвагу на вывучэнні народных традыцый, якія захаваліся ў фальклорных тэкстах, а таксама ўвасоблены ў асобных відах мастацтва. У мастацкай і публіцыстычнай творчасці Якуб Колас звяртаўся да свайго фальклорнага вопыту і фальклорных запісаў як да своеасаблівых сродкаў інтэртэкстульнасці, арыентаваных на семантыка-стылістычныя асаблівасці тэксту, якія акрэслівалі спосабы выкарыстання фальклорных твораў ці іх фрагментаў у новых сувязях. Ён уключаў разнастайныя жанры фальклору ў літаратурныя тэксты з мэтай узнаўлення натуральных вербальных сродкаў камунікацыі, увядзення іх у моўную практыку, спрыяння іх засваенню. Беларуская даследчыца літаратурнай творчасці Коласа Т.І. Шамякіна адзначае, што фальклор у творчасці паэта быў і эстэтыкай, і нормай, і з’явай рэчаіснасці, што стала асновай твораў. Я. Колас надаваў выключнае значэнне вуснай паэтычнай народнай творчасці, успрымаючы яе як крыніцу нацыянальнай культуры. Маладым пісьменнікам ён раіў: «Прыслухоўвайцеся да народнай гутаркі, запісвайце трапныя выразы, параўнанні, прыказкі» [2, с. 262]. Беларускі пясняр збіраў і апрацоўваў розныя па жанрах фальклорныя творы.

Улічваючы вусную форму бытавання фальклору, Я. Колас надзвычай уважліва ставіўся да яго пісьмовай фіксацыі і звязанай з ёй трансфармацыяй. Аналіз апрацаваных Коласам фальклорных тэкстаў сведчыць – літаратурная апрацоўка іх паэтам не прыводзіла да змены агульнай семантыкі і жанравай прыналежнасці тэксту, статусу як калектыўнага мастацкага твора. У апрацоўцы казак, легенд, паданняў, песен і іншых фальклорных твораў Я. Колас арыентаваўся на тое, што яны адэкватна павінны ўспрымацца насельніцтвам, павінны быць зразумелымі ўсімі суб'ектамі культуры. Фальклорныя творы разглядаліся Коласам як носбіты культурнай інфармацыі, а іх мова ацэньвалася паводле такіх якасцяў, як натуральнасць, зразумеласць, нарматыўнасць, выразнасць. Народная проза беларусаў уваходзіць у скарбніцу айчынай мудрасці, у ёй заключаны маральна-каштоўнасны сэнс. Па мяржаванні А.М. Трубяцкога, казка заключае ў сабе багатае містычнае адкрывенне, яе пад'ём ад жыццёвага да цудоўнага, яе пошукі «іншага царства» ўяўляюць сабой вялікую каштоўнасць духоўнага жыцця і пэўную ступеньку ў той лесвіцы, якая прыводзіць народную свядомасць ад язычніцтва да хрысціянства. Аналіз беларускіх казачных тэкстаў дазваляе сцвярджаць, што ў іх падзел свету на дзве часткі – прафанны і сакральны – існуе не ў абстрактных паняццях, а ў канкрэтных пачуццёвых вобразах. У жанравай форме казкі сфакусіравана тэма-эстэтычнае ядро народнай мудрасці, якое ўтрымлівае светапоглядную парадыгму. У казцы заключаны «імунітэт» супраць зла, у функцыянальным плане яна імунастваральны, этычны жанр.

Сутнасць казачнага светаразумеання складае не ідэйны змест, і не спецыфіка прэпарывання сацыяльна-бытавой кантэксту, а на першы план выходзяць знакавая, сімвалічная сістэма. Сімволіка з'яўляецца ядром казкі, якое ўяўляе сабой поліфанічны, дыялагічны архетып народа, які мае кожны этнафор на падсвядомым узроўні. Жанр казкі выкарыстоўвае алегарычную форму, абстрагуюцца ад канкрэтных фактаў, каб на больш высокім узроўні абагульняць і вырашаць пытанні духоўнага і сацыяльнага жыцця.

Казка з яе алегарычным, шматзначным зместам, сілай і глыбінёй мастацкага абагульнення знайшла сваё ўвасабленне ў творчасці Я. Коласа. Шэраг народных казак уводзіць пісьменнік у «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» [3]. Сёмы раздзел чытанкі называецца «Казкі», у якім змешчаны ў асноўным казкі пра жывёл, што адпавядае ўзроставым асаблівасцям дзяцей. К.П. Кабашнікаў адзначае, што казкі аб жывелых прайшлі складаны гістарычны шлях развіцця ад архаічных паляўнічых расказаў, дзе працоўны вопыт і назіранні за прыродай і жывельным светам спалучаліся з анімістычнымі і татэмічнымі ўяўленнямі, да сатырычных твораў, у якіх у алегарычнай форме адлюстраваны сацыяльныя канфлікты класавага грамадства. У казках, апрацаваных Я. Коласам, створаны вобразы-тыпы жывел, якія выступаюць носбітамі пэўных якасцяў людзей. Так, у казцы «Воўк-дурань» асуджаецца дурасць людзей, якія імкнуцца зарабляць хлеб без намаганняў. Конь выступае ўвасабленнем працавітасці і мудрасці.

Вобразы-тыпы жывел у апрацаваных Я. Коласам казках вельмі выразныя, выпісаны да дробязяў, кампазіцыя стройная і, разам з тым, надзвычай мэтанакіраваная. У казках гэтага віду ярка выражана іхых выхаваўчая інтэнцыя.

У сабраных, апрацаваных і створаных Коласам казках у якасці дамінуючага фактара выступаюць з'явы рэчаіснасці, а таксама вынікаючыя з ментальных устаноў стрэатыпы калектыўных уяўленняў аб прыродным, сацыяльным свеце. Так, у «Другое чытанне» пісьменнікам уключаны казкі «Цяжкая доля» і «Песня птушкі», якія напісаны ім самім. У іх Колас у рэчышчы беларускай казачнай традыцыі распрацоўвае тыпічныя казачныя персанажы, учынкі, функцыі казачных герояў. У аснове казкі «Песня птушкі» вобраз вязня, не зломленага верай і сумленнем. Закаваны ў ланцугі, ён прасіў арла, лебядзя і верабейку раскажаць, што робіцца на свеце, паведаміць аб яго сям'і. Але на просьбу адгукнуўся толькі салавей, песня якога здаецца вязню найпрыгажэйшай, таму і крапае сэрца сваёй праўдзіваасцю. Праз змест казкі выхоўваецца пачуццё, спачуванне чужой бядзе, жаданне рабіць добрае і прыгожае.

Тэма барацьбы Добра і Зла, якая з'яўляецца фундаментальнай для беларускіх казачных твораў, найбольш глыбока выяўлена ў кнізе алегарычных апавяданняў Я. Коласа «Казкі жыцця», якія сінтэзуюць у сабе рысы фальклорна-міфалагічнай, казачнай і прытчавай вобразнасці. Алегарызм «Казак жыцця» збліжае іх з жанрам прытчы. У аснову коласаўскіх апавяданняў пакладзены прыныцы пераносу якасцяў маральнай сферы чалавека ў свет прыродных істот і стыхій, роўна як і наадварот. Пісьменнік упэўнены, што чалавек – «тое ж божае стварэнне, толькі самае разумнае між усімі і кожнае стварэнне мае такое ж права на жыццё, як чалавек» [2, с. 247]. Вобразная сістэма кнігі ўключана ў пэўнае семантычнае поле прасторы, для якога характэрна ўзаемасувязь усіх кампанентаў, адзінства зямлі і неба, з'яўляюцца прыроды і аднасць іх з Космасам. Натурфілосаф Я. Колас асэнсоўвае ў казках – алегорыях стасункі чалавека і прыроды, раскрывае філасофію прыроды, яе эстэтычную своеасаблівасць. У гэтых алегарычных апавяданнях адсутнічае дэталёвае апісанне жыццёвых рэалій, самога чалавека, але маецца глыбокае ўвасабленне беларускага космасу, філасофіі і культуры этнасу ў іншасказальнай, метафарычнай форме. Казкі-алегорыі напоўнены культурфіласофскім гучаннем не толькі ў праекцыі іх сэнсу на сацыяльныя стасункі, але і магчымасцю асясамлівання анімістычнага вобразу з яго прататыпам, зыходзячы з таго, што аб'екты прыроды маюць сваё жыццё, яго законы і ўзаемадзеянне гэтых законаў. Механізм гэтага ўздзеяння разглядаецца Коласам з пазіцыі пачуццёва-інтуітыўнага, ментальнага ўзроўню, мастацкага мыслення.

Алегарычныя навелы «Казак жыцця» можна аднесці да культуралагічнага жанру, дзе выкарыстоўваецца сімвалічная форма, каб на больш высокім узроўні абагульніць, ставіць і вырашаць пытанні духоўнага жыцця. Аб гэтым сведчыць адпаведныя лексемы (Дрэва, Крынічка, Вечер, Жывая вада, Мертвае поле, Гара і інш.), якія набываюць пераноснае значэнне, становяцца метафарамі, сімваламі, алегорыямі і гэты часткай значэння ўваходзяць у семантычнае поле беларускай культуры.

У «Казках жыцця» даволі шырока ўвасоблены нарматыўна-каштоўнасны аспект, які рэалізуецца Коласам сродкамі бінарнай апазіцыі «станоўчае – адмоўнае», «добра – зло», «радасць – гора», «жыццё – смерць», «шчасце – бяда», «справядлівасць – несправядлівасць», «святло – цемра», «верх – ніз» і г. д. Лейтматывам цыкла «Казкі жыцця» праходзіць думка аб мудрай меры, што пранізвае і гарманізуе ўаема сувязь чалавека і прыроды. Письменник адмаўляе і выкрывае ўсё, што супярэчыць жыццёваму ўдасканаленню: норме, меры, закону – Я. Коласу праз казачны жанр удалося памежна блізка падысці да адлюстравання аб'ектаў прыроды ў адзіным рэальным існаванні па ўніверсальнай прыкмеце агульнасці духоўных і маральных законаў. У «Казках жыцця» паняцці «душа народа» і «душа прыроды» тая крыніцы, якія накіроўваюць рух да гармоніі і прыгажосці ў прыродзе і грамадстве.

Спіс літаратуры:

1. Колас, Я. Збор твораў у 14 т. Т. 47 / Я. Колас. – Мінск : Маст. літ., 1973. – 352 с.; іл.
2. Колас, Я. Збор твораў у 14 т. Т. 12 / Я. Колас. – Мінск : Маст. літ., 1978. – 528 с.
3. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў / Я. Колас. – Пецярбург: Выд. суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца», «Наша хата», 1909. – 110 с.